

وضعیت حقوق بشر در خاورمیانه و شمال آفریقا

مرور سال میلادی ۲۰۱۹

AMNESTY
INTERNATIONAL

سازمان عفو بین الملل جنبشی جهانی است با بیش از هفت میلیون عضو و هدفش تحقق دنیایی است که در آن همگان از حقوق بشر برخوردارند.

چشم‌انداز ما ساختن دنیایی است که در آن همه از تمامی حقوق تضمین شده در «اعلامیه‌ی جهانی حقوق بشر» و دیگر موازین بین‌المللی حقوق بشر برخوردار شوند.

عفو بین‌الملل مستقل از همه‌ی دولت‌ها، ایدئولوژی‌های سیاسی، منافع اقتصادی و هر دین و مذهبی عمل می‌کند و هزینه‌های مالی آن عمدتاً از راه حق عضویت و یا کمک‌های مردمی تأمین می‌شود.

تصویر جلد:

از تصاویر اعتراضات مردم در عراق در اکتبر ۲۰۱۹
© Ahmad Al-Rubaye/AFP via Getty Images

به جز مواردی که به طور مشخص ذکر شده باشند، متن این گزارش تحت قوانین «Creative Commons» (ارجاع، مقصد غیرتجاری، بدون اشتقاق، بین‌المللی، نسخه ۴.۰) قرار دارد.

برای اطلاعات بیشتر لطفاً به صفحه مجوزها در وبسایت ما رجوع کنید:

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>

جایی که بخشی اعم از متن یا عکس به یک صاحب حقوق متفاوت از سازمان عفو بین‌الملل نسبت داده شده باشد، آن بخش دیگر تحت قوانین «Creative Commons» قرار نمی‌گیرد. این گزارش اولین بار در سال ۲۰۲۰ توسط عفو بین‌الملل با مسئولیت محدود، به آدرس ساختمان پیتر پینسن، شماره یک خیابان ایستن، لندن، کدپستی WC1X 0DW بریتانیا منتشر شد.

شماره ایندکس:

MDE 01/1357/2020

زبان اصلی: انگلیسی

فهرست

.....	خلاصه	۴
.....	اعتراضات	۵
.....	آزادی بیان	۶
.....	دستگاه عدالت کیفری	۷
.....	منازعات مسلحانه	۹
.....	پناهجویان خارجی و آوارگان داخلی	۱۰
.....	کارگران مهاجر	۱۱
.....	زنان و دختران	۱۱
.....	افراد همجنس‌گرا، دوجنسگرا، فراجنسیتی و بیناجنسی	۱۲

خلاصه

در سال ۲۰۱۹، اعتراضات بسیار گسترده منطقه‌ی خاورمیانه و شمال آفریقا، به ویژه الجزایر، ایران، عراق، لبنان و اراضی اشغالی فلسطینی را به لرزه در آورد. مقامات و مسئولان در تلاش برای سرکوب اعتراضات به استفاده از قوه‌ی قهریه به شکل افراطی و همچنین بازداشت‌های خودسرانه اقدام کردند. به کارگیری سلاح‌های مهلک به بی‌شرمانه‌ترین شکل به مرگ صدها نفر در ایران و عراق منجر شد. دولت‌های مختلف در این منطقه آزادی بیان و فعالیت‌های جامعه‌ی مدنی را به شدت محدود کردند، و برخی از دولت‌ها به ویژه به سرکوب شدید شهروندانی اقدام کردند که در شبکه‌های اجتماعی مقامات و مسئولان را مورد انتقاد قرار داده بودند. صدها نفر از مدافعان حقوق بشر هدف حمله و مورد مجازات قرار گرفتند.

روال‌های گسترده‌ی نقض حقوق بشر از جانب نیروهای امنیتی در چارچوب دستگاه قضایی و عدالت کیفری، از جمله شکنجه و سایر بدرفتاری‌ها و ناپدیدسازی‌های قهری، ادامه یافت، به ویژه در مصر، ایران، لیبی، عربستان سعودی و سوریه. در کل، نیروهای امنیتی از مصونیت از مجازات برخوردار بودند. مهم‌ترین ابتکار عمل در راستای رسیدگی به تخلفات نیروهای امنیتی و تلاش برای جبران لطمات ناشی از آن (هرچند فقط تخلفات گذشته و نه تخلفات فعلی) بی‌تردید فعالیت‌های «کمیسون تحقیق و کرامت» تونس بود که در سال ۲۰۱۹ با ارائه‌ی راهکارهایی درخور توجه برای دولت‌های سرتاسر منطقه به کار خود پایان داد.

نقش آفرینان در منازعات مسلحانه در منطقه به ارتکاب جنایات جنگی دست زدند و قوانین بشردوستانه‌ی بین‌المللی را به اشکال مختلف به شدت نقض کردند؛ به علاوه، در برخی موارد با جلوگیری از فعالیت‌های بشردوستانه، دسترسی به مراقبت‌های بهداشتی و سایر خدمات اساسی را محدود کردند. سایر قدرت‌های نظامی با انتقال غیرقانونی اسلحه و پشتیبانی نظامی مستقیم از طرف‌های درگیر تخاصمات به نقض حقوق بشر دامن زدند. در بستری که پدیده «مصونیت از مجازات» متداول بود، پیشرفت روند تحقیقات «دیوان کیفری بین‌المللی» در خصوص وضعیت اراضی اشغالی فلسطینی از اخبار امیدوارکننده بود.

لبنان و اردن همچنان میزبان بیش از ۳ میلیون پناهنجوی سوری بودند، اما مانع از ورود پناهنجویان جدید شدند و در لبنان، هزاران نفر که از طریق «غیرقانونی» وارد کشور شده بودند اخراج شدند. حملات نظامی و سایر درگیری‌ها به آواره شدن صدها هزار نفر از ساکنان لیبی، سوریه و یمن منجر شد.

برنامه‌هایی برای اصلاحات و افزایش حمایت‌های قانونی از کارگران مهاجر در چندین کشور، به ویژه در منطقه‌ی خلیج فارس، اعلام شد اما بهره‌کشی از این کارگران و نقض حقوق آنان ادامه یافت. سال ۲۰۱۹، همچون دو سال پیش از آن، شاهد تحولات مثبت معدودی در سطوح قانون‌گذاری و تشکیلاتی در خصوص حقوق زنان و خشونت علیه زنان بود، اما سرکوب شدید مدافعان حقوق زنان در کشورهای نظیر ایران و عربستان سعودی اثرات این پیشرفت‌ها را به شدت تضعیف کرد. مقامات و مسئولان در سرتاسر منطقه به سرکوب افراد همجنس‌گرا، دوجنس‌گرا، فراجنسیتی و بیناجنسی دست زده، تعداد زیادی را به دلیل گرایش جنسی یا هویت جنسیتی واقعی یا مفروض‌شان بازداشت کرده و تعدادی از مردان را وادار به انجام معاینات مقعدی کردند.

اعتراضات

در سال ۲۰۱۹، اعتراضات بسیار گسترده کشورهای مختلف در منطقه‌ی خاورمیانه و شمال آفریقا و همچنین بسیاری کشورهای دیگر در نقاط مختلف دنیا، را به لرزه در آورد. اعتراضات در الجزایر، عراق و لبنان، همانند اعتراضات مشابه در سودان، به امواج پردوامی برای ابراز مخالفت تبدیل شدند؛ نظام‌های سیاسی حاکم به چالش کشیده شده و معترضان خواستار اصلاحات عمیق ساختاری شدند؛ اعتراضات در ایران هم می‌توانست چنین اثراتی داشته باشد، اگر با چنان خشونت‌های سرکوب نمی‌شدند. معترضان، که عمدتاً رفتار مسالمت‌آمیز داشتند، از این توانایی چشمگیر برخوردار بودند که روند و شدت اعتراضات را تا هفته‌ها و ماه‌ها حفظ کنند، در حالی که بسیاری بر این باور بودند که سرکوب‌ها و خشونت‌های مسلحانه‌ای که به دنبال خیزش‌های مختلف در منطقه در دهه‌ی گذشته رخ داده (ایران در سال ۲۰۰۹، تونس، مصر، یمن، بحرین، لیبی، عربستان سعودی، و سوریه در سال‌های ۲۰۱۱-۲۰۱۰) مردم را از حضور گسترده در خیابان‌ها برای مطالبه‌ی حقوق‌شان و به چالش کشیدن بی‌عدالتی بیمناک و دلسرد کرده است.

اعتراضات محدودتری هم در نقاط دیگر منطقه شکل گرفت، از جمله در مصر که رئیس‌جمهور فعلی را به شکل کم‌سابقه‌ای به چالش کشید، در نوار غزه (علیه مقامات و مسئولان حماس که قدرت را در دست دارند)، و همچنین در اردن، مراکش، صحرای غربی، عمان و تونس. در این اعتراضات و امواج وسیع‌تر اعتراضات در الجزایر، ایران، عراق و لبنان، بسیاری از معترضان خواهان پایان یافتن فساد، بهبود شرایط معیشتی و کاری و التزام بیشتر به حقوق اجتماعی و اقتصادی شدند. بعضی از معترضان خواهان برقراری عدالت جنسیتی و پایان یافتن خشونت‌های جنسیتی بودند؛ برای نمونه، گروه‌های مدافعان حقوق زنان در الجزایر خواهان الغای «قانون خانواده» شدند که ماهیتی تبعیض‌آمیز دارد. بعضی دیگر از معترضان نیز در راستای دغدغه‌های زیست‌محیطی کارزار می‌کردند.

اثرات اشغال ۵۲ ساله‌ی اراضی فلسطینی از سوی دولت اسرائیل و محاصره‌ی ۱۲ ساله و غیرقانونی هوایی، زمینی و دریایی نوار غزه، که به معنی مجازات همگانی ساکنان آن منطقه بوده، همچنان محور اصلی اعتراضات در نوار غزه و کرانه‌ی باختری بود. این اشغال و محاصره تأثیر منفی شدیدی بر آزادی تردد و برخورداری از خدمات پزشکی، به ویژه در نوار غزه، گذاشته و به تخریب صدها خانه در کرانه‌ی باختری، از جمله در شرق بیت‌المقدس، منتهی شده و آوارگی صدها فلسطینی را در پی داشته است. با گسترش ساخت‌وساز غیرقانونی شهرک‌های اسرائیلی در کرانه‌ی باختری و موضع‌گیری آمریکا - در تقابل با قوانین بین‌المللی - مبنی بر این که این شهرک‌ها را دیگر غیرقانونی نمی‌داند، این وضعیت رو به وخامت گذاشت.

مقام‌ها و مسئولان از طیف متنوعی از راهکارها برای سرکوب اعتراضات بهره گرفتند. سازمان عفو بین‌الملل گزارش‌های موثقی دریافت کرد مبنی بر این که، در سال ۲۰۱۹، نیروهای امنیتی در جریان اعتراضات در ۱۰ کشور، به منظور مقابله با شرکت‌کنندگان در تظاهرات‌های مسالمت‌آمیز، به استفاده‌ی غیرضروری یا افراطی از قوه‌ی قهریه، از جمله به‌کارگیری گلوله‌های لاستیکی، گاز اشک‌آور، ماشین آب‌پاش و باتوم، روی آوردند. در ایران و عراق، نیروهای امنیتی معترضان را به طور گسترده با مهمات مهلک هدف قرار داده و موجب مرگ صدها نفر - بنا به تازه‌ترین آمار عفو بین‌الملل، بیش از هشتصد نفر - و مجروح شدن هزاران نفر دیگر شدند. نیروهای نظامی و امنیتی اسرائیل، با ادامه دادن به روال درازمدت خود، ده‌ها فلسطینی را در جریان تظاهرات‌ها در نوار غزه و کرانه‌ی باختری کشتند.

نیروهای امنیتی هزاران نفر از معترضان را در سرتاسر منطقه، به ویژه الجزایر، مصر، ایران، و عراق، به شکل خودسرانه دستگیر کرده و بسیاری از آنان را در بازداشت نگه داشته و به ارتکاب جرایم امنیتی متهم کردند. همچنین، دولت‌های

منطقه به مختل کردن شبکه‌های ارتباطی اقدام کردند. در ایران، مقام‌ها و مسئولان جریان اینترنت را در دوره‌ی اعتراضات ماه نوامبر تقریباً به طور کامل قطع کردند تا مانع از انتشار و هم‌رسانی تصاویر و ویدئوهایی شوند که مردم از خشونت‌ورزی‌های مرگبار نیروهای امنیتی ثبت کرده بودند. در مصر، مقام‌ها و مسئولان برنامه‌های پیام‌رسانی اینترنتی را از کار انداختند تا از تداوم اعتراضات جلوگیری کنند.

دولت‌های منطقه‌ی خاورمیانه و شمال آفریقا باید به حق اعتراض مسالمت‌آمیز احترام بگذارند، نیروهای امنیتی را (به ویژه برای بازداشتن آنان از به‌کارگیری مهمات مهلک در شرایطی که خطر عاجلی جان‌شان را تهدید نمی‌کند) در مهار داشته باشند و تحقیقات مستقل و بی‌طرفانه‌ای در مورد کشتار معترضان به عمل آورند. دولت‌های منطقه به علاوه باید به خواسته‌های معترضان برای احقاق حقوق‌شان رسیدگی کنند.

آزادی بیان

مقام‌ها و مسئولان در نقاط مختلف منطقه‌ی خاورمیانه و شمال آفریقا آزادی بیان را به شدت محدود کردند. بنا به آمار عفو بین‌الملل در سال ۲۰۱۹، که البته به هیچ وجه کامل و دربرگیرنده‌ی تمام موارد نیست، ۱۲ کشور در سرتاسر منطقه به محبوس کردن افراد به عنوان زندانی عقیدتی اقدام کردند و ۱۳۶ نفر صرفاً به دلیل ابراز مسالمت‌آمیز عقایدشان در فضای اینترنتی دستگیر شدند. برخی از دولت‌ها به ویژه به سرکوب افرادی پرداختند که در شبکه‌های اجتماعی از مقام‌ها و مسئولان انتقاد کرده یا سیاست‌های دولت را به چالش کشیده بودند. در الجزایر، بحرین، مصر، ایران، اردن، کویت، لبنان، لیبی، مراکش، صحرای غربی، عربستان سعودی و تونس، روزنامه‌نگاران، وبلاگ‌نویسان و کنشگرانی که به انتشار اظهارات یا ویدئوهایی در شبکه‌های اجتماعی اقدام کرده بودند که حاوی انتقاد از سران دولت و سایر مقام‌ها و مسئولان تشخیص داده شده بود، با دستگیری، بازجویی و تعقیب کیفری مواجه شدند. در بسیاری از موارد، چنین افرادی متعاقباً تحت بازداشت قرار گرفتند و در بعضی موارد، محکوم شناخته شده و برایشان حکم حبس صادر شد.

دولت‌ها مدافعان حقوق بشر را به شیوه‌های مختلف هدف حملات خود قرار دادند. بنا به مستندات عفو بین‌الملل، ۳۶۷ مدافع حقوق بشر در سال ۲۰۱۹ بازداشت شده و ۱۱۸ مدافع حقوق بشر مورد تعقیب کیفری قرار گرفتند؛ احتمال دارد که تعداد واقعی این افراد بسیار بیش از این باشد. فقط در ایران، دست کم ۲۴۰ مدافع حقوق بشر به شکل خودسرانه بازداشت شدند. در عربستان سعودی، تا پایان سال ۲۰۱۹، عملاً تمام مدافعان حقوق بشر این کشور یا بدون اعلام اتهام در بازداشت به سر می‌بردند، یا در حال محاکمه بودند، و یا دوره‌ی حبس خود را در زندان می‌گذراندند. در مصر، در پی اعتراضاتی که در ۲۰ سپتامبر صورت گرفت، بازداشت و شکنجه یا سایر بدرفتاری‌ها با مدافعان حقوق بشر بیش از پیش افزایش یافت. مقامات و مسئولان اسرائیلی به منظور مقابله با مدافعان حقوق بشر، روزنامه‌نگاران و سایر افرادی که ادامه‌ی اشغال کرانه‌ی باختری، نوار غزه و بلندی‌های جولان از جانب اسرائیل را مورد انتقاد قرار می‌دادند، از تدابیر مختلفی از جمله تفتیش، جوسازی، محدودسازی تردد و تعقیب قضایی بهره‌برداری کردند.

در سال ۲۰۱۹، شواهد تازه‌ای در خصوص پیچیده‌تر شدن حملات سایبری علیه مدافعان حقوق بشر در سطح جهانی، از جمله در منطقه‌ی خاورمیانه و شمال آفریقا، به دست آمد. برای نمونه، عفو بین‌الملل دریافت که دو مدافع حقوق بشر مراکشی از سال ۲۰۱۷ مکرراً با سامانه‌ی نظارتی مورد حمله قرار گرفته‌اند که شرکت اسرائیلی «گروه ان‌اس‌او» عرضه کرده بود. عفو بین‌الملل پیشتر به مستنداتی در مورد حملات سایبری به کنشگران عربستان سعودی و امارات متحده‌ی عربی و همچنین کارکنان عفو بین‌الملل، به وسیله‌ی بدافزاری متعلق به همان گروه دست یافته بود. توجیه

تولید این فن‌آوری و خریداری و بهره‌برداری دولت‌ها از آن این بوده که از چنین افزایشی برای مبارزه با فساد مالی و تروریسم استفاده می‌شود؛ اما فهرست کسانی که هدف قرار گرفته‌اند چنین ادعایی را ابطال می‌کند. عفو بین‌الملل با حمایت از اقدام حقوقی علیه وزارت دفاع اسرائیل و به دادگاه کشاندن آن، خواهان لغو مجوز صادرات گروه ان‌اس‌او از طرف این نهاد شده است. فیسبوک و واتس‌آپ نیز با طرح شکایتی در دادگاه فدرال آمریکا علیه ان‌اس‌او، این شرکت را متهم کرده‌اند که به سفارش بحرین، امارات متحده‌ی عربی و کشورهای دیگر، به ۱۴۰۰ وسیله‌ی شخصی دستبرد زده است که از جمله کاربران آن‌ها روزنامه‌نگاران، مدافعان حقوق بشر و مخالفان سیاسی چندین کشور، از جمله بحرین و امارات متحده‌ی عربی بوده‌اند.

حملات فیشینگ به شکل گسترده علیه مدافعان حقوق بشر ادامه یافت، از جمله آن عده‌ای که برای تأمین امنیت حساب‌های اینترنتی خود از راهکارهای تکمیلی، نظیر استفاده از سرویس‌های ایمیل مطمئن‌تر یا فعال کردن «احراز هویت» دومرحله‌ای برای ورود به حساب‌های اینترنتی، بهره گرفته بودند. سازمان‌دهندگان حملات سایبری با طراحی وبسایت‌هایی شبیه سرویس‌های اینترنتی که استفاده از آن‌ها مستلزم ثبت نام کاربری و رمز ورود است، در صدد اغفال قربانیان حملات و ترغیب آنان به ثبت نام کاربری و رمز ورود خود در صفحات حاوی بدافزارها بر آمده بودند، تا به این ترتیب به این اطلاعات کلیدی و شخصی آنان دست پیدا کنند.

در همین حال، تحقیقات خبرگزاری رویترز نقش مسئولان امارات متحده‌ی عربی در برنامه‌ای را افشا کرد که در جریان آن، مأموران اطلاعاتی آمریکا به دولت امارات متحده‌ی عربی کمک کرده بودند تا فعالان حقوق بشر و سایر کنشگران را در سرتاسر دنیا و فارغ از ملزومات حقوقی و قضایی، زیر نظر بگیرد.

مقامات و مسئولان به سانسور اینترنت نیز اقدام کردند. در مصر، وبسایت رسانه‌های بی‌بی‌سی و الحره به فهرست ۵۱۳ وبسایتی افزوده شد که بیشتر مسدود شده بودند. مقامات و مسئولان فلسطینی در کرانه‌ی باختری دسترسی به ۵۹ وبسایت را به دلایل امنیتی ممنوع کردند؛ تمام این وبسایت‌ها حاوی مطالبی در انتقاد از مقام‌ها و مسئولان بودند. در ایران، فیسبوک، تلگرام، توئیتر، و یوتیوب همچنان مسدود ماندند.

دولت‌های منطقه‌ی خاورمیانه و شمال آفریقا باید همه‌ی زندانیان عقیدتی را بی‌درنگ و بدون قیدوشرط آزاد کنند، انتقادات مسالمت‌آمیز در فضای عمومی و فضای مجازی را مجاز بشمارند، و آزار و اذیت مدافعان حقوق بشر را متوقف کنند. دولت‌ها در سراسر دنیا باید از راهکارهای پیشنهادی گزارشگر ویژه‌ی سازمان ملل در مورد آزادی بیان پیروی کرده و فروش و انتقال تجهیزات شنود را تا تدوین و برقراری یک چارچوب مقررات حقوق بشری مناسب در این زمینه به حال تعلیق در آورند.

دستگاه عدالت کیفری

روال‌های گسترده‌ی قانون‌شکنی از جانب نیروهای امنیتی در چارچوب دستگاه عدالت کیفری ادامه یافت. در سال ۲۰۱۹ در منطقه‌ی خاورمیانه و شمال آفریقا، ادعاهای معتبری مبنی بر اعمال شکنجه یا سایر بدرفتاری‌ها در زندان‌ها و بازداشتگاه‌های دولتی دست کم ۱۸ کشور، به ویژه در مرحله‌ی بازجویی و اغلب به منظور اخذ «اعترافات»، مطرح شد. در چندین کشور از جمله مصر و ایران، مسئولان زندان‌ها به علاوه از حبس انفرادی طولانی‌مدت یا سلب دسترسی به مراقبت‌های پزشکی برای مجازات مضاعف زندانیان بهره‌برداری کردند که به دلایل سیاسی بازداشت شده بودند؛ این برخوردها ناقض اصل ممنوعیت شکنجه و سایر رفتارهای بیرحمانه، غیرانسانی و تردیلی است. تعدادی از زندانیان

نیز در حالی که در بازداشت دولت بوده‌اند جان باخته‌اند و در دست کم هفت کشور، ادعاهای معتبری در این باره مطرح شده است که مرگ‌شان ناشی از شکنجه یا سایر بدرفتاری‌ها بوده است.

ادعاهای معتبری همچنین مطرح شد که دست کم در هشت کشور، دولت‌ها به ناپدیدسازی قهری اقدام کرده‌اند. در مصر، صدها مخالف تا حداکثر ۱۸۳ روز قهرماً ناپدید شدند. در ایران، تعدادی از کسانی که در پی اعتراضات ماه نوامبر دستگیر شده بودند قهرماً ناپدید شدند. در یمن، نیروهای حوثی تعداد زیادی از منتقدان و مخالفانی را که خودسرانه بازداشت کرده بودند قهرماً ناپدید کردند. در سوریه، ده‌ها هزار نفر همچنان قربانی ناپدیدسازی قهری باقی ماندند و نیروهای امنیتی همچنان هزاران زندانی را که در سال‌های گذشته بازداشت شده بودند بدون محاکمه و در شرایطی اغلب معادل ناپدیدسازی قهری، در حبس نگه داشتند.

در چندین کشور از جمله مصر، ایران، اسرائیل، اراضی اشغالی فلسطینی، عربستان سعودی و سوریه، دادگاه‌های ویژه، نظیر دادگاه‌های نظامی، انقلابی و امنیتی، به فعالیت خود ادامه دادند و محاکماتی برگزار کردند که به شدت ناقض موازین محاکمه‌ی عادلانه بود. برخی از محاکمات برگزار شده در دادگاه‌های کیفری عادی نیز به همان اندازه مسئله‌دار بود. در سرتاسر منطقه، دادگاه‌ها در موارد بسیاری متهمان را بر اساس مستندات محکوم کردند که بر اثر شکنجه فراهم شده بود. در بعضی کشورها، به ویژه مصر، ایران، عراق و عربستان سعودی، احکام اعدام به دنبال برگزاری چنین محاکماتی صادر شده و به اجرا گذاشته شد.

برخی از شدیدترین موارد نقض حقوق بشر در چارچوب اقداماتی صورت گرفت که مقامات و مسئولان آن‌ها را به عنوان عملیات ضدتروریستی یا تدابیر امنیتی مجاز می‌دانستند. در چند کشور، دولت‌ها دلایل موجهی در اختیار داشتند تا تدابیری برای محافظت از غیرنظامیان در مقابل سوءاستفاده‌ی گروه‌های مسلح از قدرت‌شان اتخاذ کنند. در عراق، گروه مسلحی که خود را «دولت اسلامی» (داعش) خطاب می‌کند به هدف گرفتن غیرنظامیان از طریق ترور و بمب‌گذاری ادامه داد. در مصر، گروه‌های مسلح در منطقه‌ی صحرای سینا به حملات پراکنده‌ای دست زدند که به کشته یا مجروح شدن مردم منجر می‌شد، هرچند که شمار این حملات در مقایسه با سال‌های گذشته کمتر بود. با این حال، نه فقط تدابیر اتخاذ شده علیه افرادی که ظاهراً از اعضای چنین گروه‌هایی بودند اغلب همراه با نقض شدید حقوق بشر بوده بلکه مقامات و مسئولان به بهانه‌ی برقراری امنیت به حملات کمابیش آشکار به اعضای جامعه‌ی مدنی دست زدند (که در بالا شرح داده شد).

در کل، نیروهای امنیتی تا حد وسیعی از مصونیت از مجازات برخوردار بودند. مهم‌ترین ابتکار عمل برای افشای تخلفات نیروهای امنیتی، هرچند تخلفات گذشته و نه فعلی، بی‌شک فعالیت «کمیسیون حقیقت و کرامت» تونس بود که در سال ۲۰۱۹ به کار خود پایان داد. این کمیسیون، تا پایان دوره‌ی برقراری‌اش، به دنبال دریافت ۶۲ هزار شکایت از قربانیان، ۱۷۳ پرونده را به شعبه‌های قضایی ویژه ارجاع داده بود. در طول سال ۲۰۱۹، دست کم ۷۸ محاکمه در خصوص پرونده‌های شکنجه، اعدام فراقضایی و ناپدیدسازی قهری، در این شعبه‌ها آغاز شد.

بسیاری از راهکارهای پیشنهادی این کمیسیون می‌تواند مورد استفاده‌ی دولت‌های منطقه قرار گیرد، از جمله انجام اصلاحات در بخش‌های قضایی و امنیتی، ایجاد تشکیلات مستقل به منظور نظارت بر فعالیت نهاد‌های امنیتی و پاسخگو نگه داشتن افرادی که مرتکب جرم شده‌اند.

منازعات مسلحانه

اثرات ویران‌بار منازعات مسلحانه بر زندگی غیرنظامیان در عراق، لیبی، سوریه و یمن همچنان ادامه یافت و نوسانات در سطح خشونت‌ها در این مناطق نتیجه‌ی تغییر هم‌پیمانی‌ها در عرصه‌ی نبرد و منافع نیروهای نظامی خارجی بود. در غزه و جنوب اسرائیل، زدوخوردهای مسلحانه‌ی پراکنده‌ای بین اسرائیل و گروه‌های مسلح فلسطینی در گرفت.

نقش‌آفرینان متعدد در این منازعات مرتکب جنایات جنگی شده و قوانین بشردوستانه‌ای بین‌المللی را به شیوه‌های مختلف به شدت نقض کردند. بعضی از آنان در حملات مستقیم به غیرنظامیان یا زیرساخت‌های غیرنظامی دست داشتند. نیروهای دولت سوریه در عملیات نظامی خود در مناطق شمال غرب کشور، که در کنترل گروه مسلحی موسوم به «هیئت تحریر شام» قرار داشته، خانه‌های غیرنظامیان، نانوائی‌ها، مراکز درمانی و گروه‌های امداد و نجات را هدف حملات خود قرار داده و صدها غیرنظامی، از جمله اعضای گروه‌های امدادسانی و خدمات پزشکی، را کشته یا مجروح کردند. در یمن، نیروهای حوثی که کنترل بخش‌های وسیعی از کشور را در دست داشتند، زیرساخت‌های غیرنظامی، از جمله فرودگاه‌ها، را در عربستان سعودی هدف حمله قرار داده و موجب تلفات غیرنظامیان شدند و به علاوه مسئولیت حمله به تأسیسات پالایشگاهی در شرق این کشور را بر عهده گرفتند.

تقریباً تمام طرف‌های درگیر در منازعات به حملات بی‌ملاحظه‌ای دست زدند که به کشته یا مجروح شدن غیرنظامیان منجر شد؛ این لطمات در نتیجه‌ی حملات هوایی، در مورد طرف‌های برخوردار از نیروی هوایی، و گلوله‌باران مناطق مسکونی با توپ‌خانه، خمپاره و راکت حادث شد. طرف‌های درگیر در منازعات سوریه، علاوه بر نیروهای دولتی این کشور، ترکیه و گروه‌های مسلح سوری هم‌پیمان آن بودند که در حمله نظامی ماه اکتبر به مناطق شمال شرق کشور علیه نیروهای ائتلافی به رهبری کردها دخالت داشتند؛ تعداد زیادی از غیرنظامیان در جریان این حمله کشته شدند. در لیبی، در سال ۲۰۱۹ نزدیک به ۳۰۰ غیرنظامی بر اثر منازعه‌ی نظامی در این کشور کشته شدند؛ علت مرگ بسیاری از آنان حملات بی‌ملاحظه با بهره‌گیری از تسلیحات انفجاری غیرمقتضی در مناطقی بود که جمعیت وسیعی از غیرنظامیان در آن سکونت داشتند. بسیاری از غیرنظامیان قربانی درگیری‌ها بین نیروهای «دولت وفاق ملی» و نیروهای «ارتش ملی لیبی» در طرابلس و اطراف آن شدند؛ این درگیری‌ها در ماه آوریل و در پی حمله‌ی نیروهای «ارتش ملی لیبی» به پایتخت کشور و مناطق اطراف آن به وقوع پیوسته بود. در یمن، هم نیروهای حوثی و هم نیروهای مخالف آنان محلات مسکونی را گلوله‌باران کردند، و در همین حال بمباران‌های نیروهای ائتلاف به رهبری عربستان سعودی و امارات متحده‌ی عربی به کشته یا مجروح شدن صدها غیرنظامی منجر شد.

محدود کردن امکان دسترسی به کمک‌های بشردوستانه از شگردهای مورد استفاده‌ی برخی از طرف‌های درگیر در منازعات بود و به پایمال شدن حقوق اقتصادی و اجتماعی غیرنظامیان در مناطق متأثر از منازعات منجر شد. به گزارش سازمان ملل، در سوریه، نیروهای دولتی تقریباً به نیمی از درخواست‌های این سازمان برای انجام مأموریت‌های بشردوستانه، به منظور نظارت بر ارسال کمک‌ها و ارزیابی و مشارکت در این روند، پاسخ مثبت ندادند. در کشورهای دیگر، ادامه‌ی درگیری‌ها به تشدید نیازها به کمک‌های بشردوستانه منجر شد. در لیبی، نبردها در طرابلس و اطراف آن دسترسی به مراقبت‌های پزشکی، نیروی برق و سایر خدمات اساسی را مختل کرد. در یمن، استمرار منازعه اثرات منفی بیشتری بر معلولان جسمی گذاشت.

قدرت‌های نظامی در داخل و خارج منطقه نقش مخربی ایفا کرده و با انتقال غیرقانونی اسلحه و حمایت نظامی مستقیم از نیروهای متخاصم و امتناع از انجام تحقیقات در خصوص نقش نیروهای مسلح خودشان در نقض حقوق بین‌المللی،

به نقض حقوق بشر دامن زدند. در لیبی، نیروهای رقیب به شکل روزافزونی برای تغییر دادن توازن قوا به بهره‌گیری از پشتیبانی نظامی خارجی روی آوردند. ترکیه، حامی اصلی «دولت وفاق ملی»، خودروهای زرهی و پهپادهای نظامی در اختیار نیروهای آن گذاشت و امارات متحده عربی، حامی اصلی «ارتش ملی لیبی»، پهپادهای نظامی ساخت چین را در اختیار این نیروها گذاشته و پهپادها را به پشتیبانی از این نیروها به کار انداخت؛ این اقدامات تماماً به معنی نقض آشکار ممنوعیتی بود که سازمان ملل از سال ۲۰۱۱ در مورد انتقال تسلیحات به لیبی وضع کرده است.

در سوریه، روسیه به پشتیبانی مستقیم خود از عملیات نظامی نیروهای دولتی و نقض قوانین بین‌المللی از جانب آنان ادامه داد و در همین حال ترکیه از گروه‌های مسلحی حمایت می‌کرد که به آدم‌ربایی و کشتار دست می‌زدند. در سوریه و عراق، ایران به پشتیبانی نظامی از نیروهای دولتی و شبه‌نظامیانی پرداخت که مرتکب نقض شدید حقوق بشر شده‌اند. در عین حال، آمریکا و ائتلاف متحدان‌اش از بر عهده گرفتن مسئولیت تحقیق و تفحص در مورد مرگ صدها غیرنظامی در جریان عملیات بمباران برای شکست دادن داعش شانه خالی کردند.

حسابرسی و مسئولیت‌پذیری چندانی در مورد جنایات جنگی و دیگر موارد نقض شدید قوانین بین‌المللی در جریان یا در نتیجه‌ی درگیری‌های مسلحانه، صورت نگرفت. در همین حال، دادستان «دیوان کیفری بین‌المللی» اعلام کرد که بررسی‌های اولیه در مورد فلسطین به این نتیجه رسیده است که در اراضی اشغالی فلسطینی جنایات جنگی اتفاق افتاده و در صورت تأیید صلاحیت قضایی این دیوان در آن منطقه، باید در این باره تحقیق و تفحص صورت گیرد؛ این اقدام تاریخی مثبتی بود که فرصت بسیار مهمی را برای گسستن حلقه‌ی «مصونیت از مجازات» فراهم می‌آورد.

با توجه به موانع پیش رو، اهمیتی اساسی دارد که تمام دولت‌ها از این دیوان و سایر مکانیسم‌های بین‌المللی دادخواهی حمایت کنند تا زمینه‌های لازم برای افشای حقایق، اجرای عدالت و جبران خسارت از قربانیان جنایات جنگی و جنایات علیه بشریت فراهم شود. طرف‌های درگیر در منازعات مسلحانه‌ی جاری باید قوانین بشردوستانه‌ی بین‌المللی را رعایت کنند، به ویژه با خاتمه دادن به حملات مستقیم به غیرنظامیان یا زیرساخت‌های غیرنظامی و حملات بی‌ملاحظه و همچنین با احتراز از به‌کارگیری تسلیحات انفجاری در مناطق غیرنظامی که اثرات مخرب وسیعی در سطح منطقه می‌گذارد. قدرت‌های نظامی باید انتقال تسلیحات به مناطقی را که خطر محسوس استفاده از این سلاح‌ها به شیوه‌های ناقض قوانین بین‌المللی وجود دارد متوقف کنند؛ متأسفانه وجود چنین خطری در تمام منازعات جاری در منطقه‌ی خاورمیانه و شمال آفریقا به شدت احساس می‌شود.

پناهجویان خارجی و آوارگان داخلی

لبنان، اردن و ترکیه همچنان میزبان اکثر پنج میلیون پناهجوی سوری بودند که از آغاز بحران در سال ۲۰۱۱ از کشور گریخته بودند و این گواه‌ کوتاهی جامعه‌ی جهانی برای تقسیم بار مسئولیت در این زمینه بود. هر سه کشور لبنان، اردن و ترکیه راه‌های ورود پناهجویان جدید را مسدود کردند. شرایط ناگوار زندگی – که بر اثر کمبود کمک‌های بشردوستانه، ناتوانی پناهندگان از پیدا کردن کار و موانع و مشکلات اداری و مالی در مسیر کسب یا تجدید اجازه‌ی اقامت تشدید شده بود – باعث شد که ده‌ها هزار پناهنده و پناهجو به سوریه برگردند. لبنان، به دنبال صدور اعلامیه‌ای در ماه آوریل مبنی بر اخراج پناهجویانی که به شیوه‌ی «غیرقانونی» وارد کشور شده بودند، و با نقض تعهدات خود در خصوص عدم‌استرداد پناهجویان، هزاران نفر از آنان را به سوریه بازگرداند.

وضعیت ده‌ها هزار پناهنده، پناهجو و مهاجر در لیبی همچنان وخیم ماند؛ این افراد در معرض خطر بازداشت خودسرانه

و آدم‌ربایی به دست نیروهای شبه‌نظامی بودند، و اغلب قربانی قاچاقچیان انسان و خشونت‌های گروه‌های تبه‌کار می‌شدند. بازداشت‌شدگان در شرایط غیرانسانی در حبس نگه داشته شدند و در بازداشتگاه‌ها با جمعیت بیش از ظرفیت و کمبود آب و غذا و خدمات پزشکی مواجه بودند.

در سرتاسر سال گذشته، امواج جدید آوارگی در جریان بود. در سوریه، حملات نظامی در شمال غرب و شمال شرق کشور به آواره شدن بیش از نیم میلیون نفر منجر شد و تعداد کل آوارگان داخلی را به ۶ میلیون و ۶۰۰ هزار نفر رساند. در یمن، با ازسرگیری نبردها بین نیروهای حوثی و مخالفان‌شان در استان ضالع، هزاران نفر آواره شدند و تعداد کل آوارگان کشور به سه و نیم میلیون نفر رسید. در عراق، یک و نیم میلیون نفری که بر اثر درگیری نظامی با داعش آواره شده بودند در همان وضعیت باقی ماندند؛ اکثر این افراد، به دنبال آوارگی مجدد، در اردوگاه‌ها و مسکن‌های موقت به سر برده‌اند. در لیبی، درگیری‌های مسلحانه در طرابلس و اطراف آن به آواره شدن بیش از ۱۴۰ هزار نفر منجر شد.

دولت‌های منطقه باید بازگردانی مستقیم یا چندمرحله‌ای پناهندگان و پناهجویان به سوریه و سایر کشورها را متوقف کنند و دولت‌های غربی و سایر دولت‌ها باید، از جمله از طریق پذیرش پناهجویان و پناهندگان، نقش پررنگ‌تری در تقسیم بار مسئولیت ایفا کنند.

کارگران مهاجر

برنامه‌هایی برای انجام اصلاحات و افزایش حمایت از کارگران مهاجر در چندین کشور اعلام شد، به ویژه در کشورهای حوزه‌ی خلیج فارس که کارگران مهاجر بخش وسیعی از نیروی کار را تشکیل می‌دهند. قطر وعده داد که مقررات «کفالت» (حمایت از خانواده) را ملغاً می‌کند، مقرراتی که موجب می‌شود کارگران مهاجری که در منازل کار می‌کنند تحت قیمومیت قانونی کارفرمای خود باشند؛ این کشور به علاوه تدابیری برای حذف موانع پیش روی کارگران مهاجر برای دادخواهی در مورد نقض حقوق‌شان، و همچنین برای مقابله با سوءاستفاده‌های سازمان‌یافته از این کارگران در دوره‌ی استخدام‌شان اتخاذ کرد. اردن نیز اعلام کرد که قوانین کفالت در کشور را مورد بازبینی قرار می‌دهد. امارات متحده‌ی عربی معیارهای مربوط به عناوین شغلی لازم برای کسب کفالت را حذف کرد و به شمار بیشتری از کارگران مهاجر اجازه داد تا برای اعضای خانواده‌ی خود امکان اقامت در کشور بگیرند.

با این وجود، کارگران مهاجر در بحرین، اردن، کویت، لبنان، عمان، قطر، عربستان سعودی و امارات متحده‌ی عربی، به دلیل برقراری مقررات کفالت، همچنان با بهره‌کشی و نقض حقوق‌شان مواجه بودند. کارگران خانگی عموماً به کلی از حمایت‌های قانونی مندرج در قوانین کار محروم ماندند.

اصلاح قوانین به منظور حمایت از حقوق مهاجران باید ادامه و گسترش پیدا کند. به عنوان نقطه‌ی شروع، کشورهای حوزه‌ی خلیج فارس و سایر کشورها باید مقررات کفالت را کلاً ملغاً کنند.

زنان و دختران

سال ۲۰۱۹، همچون دو سال پیش از آن، شاهد تحولات مثبتی در سطح قوانین و نهادها در زمینه‌ی حقوق زنان و

خشونت علیه زنان بود. وقوع چنین تحولاتی، با وجود محدود بودنشان در مقایسه با تحولاتی که باید صورت گیرد، مرهون تلاش‌های جنبش حقوق زنان در منطقه بود. با این حال، دستاوردهای ناشی از تحولات زیر سایه‌ی سرکوب شدید مدافعان حقوق زنان در برخی از کشورها، به ویژه در ایران و عربستان سعودی، اجرای ضعیف اصلاحات پیشین، تبعیض‌های نهادینه علیه زنان در قانون و در عمل به ویژه در مورد ازدواج و طلاق و ارث و حق حضانت، اقدامات نامکفی برای مقابله با خشونت جنسی و سایر خشونت‌های جنسیتی، قرار گرفت.

عربستان سعودی اصلاحات مهمی برای تغییر مقررات تبعیض‌آمیز قیومیت مردان را، که مدت‌ها معوق مانده بود، به اجرا گذاشت و محدودیت‌های اصلی در زمینه‌ی آزادی تردد زنان را کاهش داد، اما زنان برای ازدواج کردن همچنان به اجازه‌ی یک قیم مرد نیاز دارند. پنج نفر از زنان مدافع حقوق بشر، به دلایلی از جمله درخواست اجرای همین اصلاحات، در سرتاسر سال در حبس ماندند.

ایران قانون تازه‌ای را به اجرا گذاشت که به زنان ایرانی که با مردان خارجی ازدواج کرده‌اند اجازه می‌دهد برای فرزندان خود تابعیت ایرانی درخواست کنند، مشروط بر این که درخواست‌شان پس از بررسی‌های امنیتی مورد تأیید قرار گیرد. همزمان، مقامات و مسئولان سرکوب آن عده از مدافعان حقوق زنان که برای لغو قوانین تبعیض‌آمیز حجاب اجباری و ممنوعیت ورود زنان به استادیوم‌های فوتبال مبارزه می‌کردند را شدت بخشیدند.

در اردن و تونس، تحولات مثبتی در ادامه‌ی اقدامات سال ۲۰۱۸ برای افزایش حمایت از زنان و دختران در مقابل خشونت صورت گرفت؛ این تحولات نشان داد که چه چالش‌های عظیمی پیش روی مقام‌ها و مسئولان این کشورها است. در تونس، در پی ایجاد سازوکاری برای ثبت شکایت‌ها در سال ۲۰۱۸، مقام‌ها و مسئولان ده‌ها هزار شکایت از جانب زنانی دریافت کردند که در معرض خشونت خانگی قرار گرفته بودند. در کشور همسایه‌ی آن، لیبی، مقام‌ها و مسئولان مایل یا قادر به مقابله با خشونت‌های جنسیتی از طرف شبه‌نظامیان و گروه‌های مسلح نبودند.

در سال ۲۰۱۸ در اردن، خانه‌ی امنی برای حمایت از زنانی ایجاد شده بود که در معرض خطر کشته شدن به دست اعضای خانواده‌ی خود بودند؛ این تشکیلات در سال گذشته ده‌ها نفر از چنین زنانی را زیر پوشش حمایتی خود گرفت. در همسایگی اردن، «قتل‌های ناموسی» به جان باختن ۲۰ زن و دختر فلسطینی در کرانه باختری و نوار غزه منجر شد. در عین حال، کشور عمان جرم‌انگاری ناقص‌سازی جنسی زنان را تشدید کرد.

مقامات و مسئولان باید روند به رسمیت شناختن حقوق زنان در قوانین و افزایش اقدامات در این زمینه را تسریع کرده و با اجرای تعهدات قانونی خود در زمینه رسیدگی به موارد خشونت علیه زنان عاملان این‌گونه خشونت‌ها را پاسخگو نگه دارند.

افراد همجنس‌گرا، دوجنسگرا، فراجنسیتی و بیناجنسی

مقام‌ها و مسئولان در سرتاسر منطقه به تضييع شديد حقوق افراد همجنسگرا، دوجنسگرا، فراجنسیتی و بیناجنسی اقدام کردند. نیروهای امنیتی تعداد زیادی را به دلیل گرایش جنسی یا هویت جنسیتی واقعی یا مفروض‌شان بازداشت کردند. به گزارش یک سازمان مردم‌نهاد محلی در تونس، مأموران پلیس دست کم ۷۸ مرد را به موجب بندی از قانون جزا که روابط همجنس‌گرایانه را جرم‌انگاری کرده بازداشت کردند؛ دست کم ۷۰ نفر مجرم شناخته شده و به دوره‌های حبس تا یک سال محکوم شدند. در کویت، مأموران پلیس هفت نفر از افراد فراجنسیتی را بازداشت کرده و پرونده‌ی کیفری برای آنان تشکیل دادند. به گزارش یک سازمان مردم‌نهاد محلی، نیروهای امنیتی فلسطینی هشت نفر از

اعضای جامعه همجنسگرا، دوجنسگرا، فراجنسیتی در کرانه‌ی باختری را به شکل خودسرانه دستگیر کرده یا مورد رفتارهای بیرحمانه، غیرانسانی یا ترذیلی قرار دادند.

مقامات و مسئولان در برخی از کشورهای منطقه تعدادی از مردان را برای تعیین این که رابطه‌ی جنسی همجنس‌گرایانه داشته‌اند یا نه، وادار به انجام معاینات مقعدی کردند؛ وقوع ده‌ها مورد از این اقدامات در مصر و تونس گزارش شد. چنین معایناتی ناقض اصل ممنوعیت شکنجه و سایر رفتارهای بیرحمانه، غیرانسانی یا ترذیلی است.

مقام‌ها و مسئولان باید مقررات مربوط به جرم‌انگاری روابط همجنس‌گرایانه را ملغا کرده، معاینات مقعدی را متوقف کنند، و قوانینی برای ممنوع کردن تبعیض بر اساس گرایش جنسی یا هویت جنسیتی به تصویب برسانند.

«عفو بین الملل» یک جنبش جهانی

برای حقوق بشر است.

بی عدالتی در حق یک نفر

مسئله‌ای است که به همه‌ی ما

مربوط می‌شود.

عفو بین الملل

info@amnesty.org

www.facebook.com/AmnestyGlobal

+۴۴ (۰)۲۰ ۷۴۱۳ ۵۵۰۰

@Amnesty

وضعیت حقوق بشر در خاورمیانه و شمال آفریقا

مروری بر سال میلادی ۲۰۱۹

متن حاضر خلاصه‌ای از گزارشی است که عفو بین‌الملل پیرامون وضعیت حقوق بشر در کشورهای خاورمیانه و شمال آفریقا طی سال ۲۰۱۹ به زبان انگلیسی منتشر کرده است. گزارش اصلی نمایی از وضعیت حقوق بشر در ۱۹ کشور منطقه ارائه می‌دهد و بر مبنای موضوعات اصلی حقوق بشری دسته‌بندی شده است.

در سال ۲۰۱۹ اعتراضات گسترده‌ای این منطقه را به لرزه در آورد و مقام‌ها و مسئولان با توسل به قوهی قهریه به شکل افراطی – و بعضاً مرگبار – و بازداشت‌های خودسرانه به این اعتراضات واکنش نشان دادند. دولت‌ها آزادی بیان را به شدت محدود کرده و صدها مدافع حقوق بشر را بازداشت کردند. در کل، نیروهای امنیتی ناقض حقوق بشر از «مصونیت از مجازات» برخوردار بودند. یک نمونه‌ی کمیسیون حقیقت‌یاب در تونس بود که پرونده‌ی تعدادی از موارد نقض حقوق بشر صورت گرفته در گذشته را به دادگاه ارجاع داده و راهکارهایی درخور توجه برای دولت‌ها در سرتاسر منطقه ارائه داد.

منازعات مسلحانه که در اثر انتقال غیرقانونی تسلیحات نظامی شعله‌ورتر شدند، با ارتکاب جنایات جنگی و سایر موارد نقض شدید قوانین بشردوستانه‌ی بین‌المللی همراه بودند. صدها هزار نفر بر اثر حملات نظامی و سایر درگیری‌های مسلحانه در داخل کشورهای خود آواره شدند. هزاران پناهنجوی سوری اخراج شده و به سوریه بازگردانده شدند.

در چندین کشور، برنامه‌هایی برای انجام اصلاحات و افزایش حمایت از کارگران مهاجر اعلام شد، اما کارگران مهاجر همچنان با بهره‌کشی و نقض حقوق‌شان مواجه بودند.

سال ۲۰۱۹، همچون دو سال پیش از آن، شاهد تحولات مثبتی نیز در زمینه‌ی حقوق زنان و خشونت علیه زنان بود. با این حال، زنان در معرض تبعیض‌های نهادینه باقی ماندند. مقام‌ها و مسئولان در سرتاسر منطقه تعداد زیادی از افراد را نیز به دلیل گرایش جنسی یا هویت جنسیتی واقعی یا مفروض‌شان بازداشت کردند و مورد شکنجه یا سایر رفتارهای بیرحمانه، غیرانسانی و ترذیلی قرار دادند.

